BEBYGGELSESPOLITIK OG BEFOLKNINGSUDVIKLING I VESTGRØNLAND

Af museumsinspektør, mag. scient. *George Nellemann*
og cand. polit. *John Kronborg*

Missionen, Handelen, Administrationen eller hvad man i tidens løb har kaldt disse udefra kommende institutioner har siden 1721 interesseret sig for og forsøgt at blande sig i, hvordan den grønlandske befolkning boede: spredt eller samlet, fast eller omvandrende. Interesserne har til tider været modstridende, til andre tider har alle været enige, men man har hele tiden, med større eller mindre styrke, forsøgt at påvirke befolkningen til at samle sig på få, store pladser eller til at sprede sig på mange små.

Med størst styrke har en sådan bevidst befolkningspolitik været ført i 1950'erne, når man ser bort fra enkelte episoder under 2. verdenskrig. Denne befolkningspolitik, dens forudsætninger og resultater har været genstand for en samfundsvidenskabelig undersøgelse, hvis resultater netop er offentliggjort i en rapport fra Udvalget for Samfundsforskning i Grønland: *Befolkningssituationen i Vestgrønland, bebyggelsespolitik og befolkningsudvikling.*

Man har siden midten af 1700-årene – fremgår det af gamle betænkninger og indberetninger – søgt at skabe, hvad man kaldte en hensigtsmæssig fordeling af befolkningen i Grønland. Men hvad der var hensigtsmæssig i 1760 er måske uhensigtsmæssigt i 1960, og hensigten har ikke altid været den samme hos handelsfolk, missionærer og administratorer.

Først ville missionærerne gerne have befolkningen samlet for bedre at kunne komme den i tale. Så ville handelsfolkene gerne have den spredt, for at fangst og indhandling kunne forøges. På den anden side ville handelens folk gerne have mange mennesker samlede ved hvalfangststationerne for at have mandskab til fangsten og flænsningen ved hånden. De herrnhutiske missionærer forlangte, at menigheden skulle bo samlet – den danske regering forlangte, at herrnhuterne skulle sørge for, at de under dem hørende grønlændere spredtes på gode fangstpladser.

I forrige århundrede var befolkningskoncentrationerne i kolonierne i Vestgrønland et ubehageligt problem. Sælfangsten var hovederhvervet, og den kræver spredt

bebyggelse, således at hvert beboet sted har et tilstrækkelig stort opland, fangstområde, hvor bestanden ikke beskattes hårdere end, at der er ligevægt mellem beskydningen og den naturlige forøgelse. Sammenhobningerne i kolonierne og ved de herrnhutiske missionsstationer medførte, at sælerne deromkring blev udryddede, og befolkningen led nød – især i det sydlige Vestgrønland.

I vort århundrede har man – i direkte modsætning til, hvad der var tilfældet i det 19. århundrede – tilstræbt en koncentration af befolkningen. Selv om der i det 20. århundredes første halvdel ikke er ført nogen udpræget befolkningskoncentrationspolitik, blev der dog nedlagt en del pladser med dårlige erhvervsforhold, og bosættelsesregulativerne fra 1913 og 1917 gav kommunerådene adgang til at nedlægge forbud mod oprettelsen af nye bopladser, hvis sådanne ville skade de bestående pladsers erhverv. Regulativerne havde til formål at hindre for tæt bebyggelse, d. v. s. for tæt ved hinanden liggende pladser. De tilsigtede ikke en befolkningskoncentration, men virkede hindrende på en forøgelse af antallet af bosteder.

Befolkningskoncentrations-politiken, som den har været ført efter 1950, blev proklameret i Grønlandskommissionens betænkning i nævnte år. Skulle den grønlandske befolkning føres frem til et kulturelt og materielt stade, der svarer til forholdene i det øvrige Danmark, måtte befolkningen samles på færre og større steder, og en række steder og områder måtte affolkes – mente Grønlandskommissionen.

Den af kommissionen foreslåede befolkningspolitik hvilede på en række *antagelser* vedrørende de daværende forhold og de fremtidige muligheder. Disse antagelser var i korte træk følgende:

1. En tilbagegang i antallet af fangne sæler og en fremgang i torskeforekomsterne har medført et erhvervsskifte fra fangst til torskefiskeri.
2. Der findes en række beboede steder, der ikke (uden tilskud) har mulighed for at opnå en tålelig levefod p. g. a. dårlige erhvervsforhold.
3. De mange småpladser er uhensigtsmæssige i et fiskersamfund (i modsætning til i et fangersamfund).
4. En befolkningskoncentration vil rationalisere og billiggøre såvel handel og industri som kulturelle, sundhedsmæssige og administrative institutioners arbejde til fordel for befolkningen.
5. Endelig antog Grønlandskommissionen, at der foregik en spontan vandring fra yderområderne i nord og syd mod den centrale del af Grønlands vestkyst.

Grønlands landsråd tilsluttede sig i første omgang, i 1950, kommissionsbetænkningens synspunkter og betegnede dem som en gavnlig rettesnor for arbejdet for den grønlandske befolknings vel; men efter at man i landsrådet havde haft tid til en

grundigere behandling af kommissionsbetænkningen, udtrykte man på mødet i 1952 betænkeligheder ved at affolke yderområderne i nord og syd, og man gjorde opmærksom på, at *den viden man besad om de enkelte steders fremtidsmuligheder var så ringe, og de forarbejder der var gjort til en koncentration af befolkningen så få, at man fandt det uforsvarligt at søge flytninger gennemført hurtigt.*

Dette meddelte landsrådet ministeriet i 1952, og det gjorde opmærksom på, at *den planlagte befolkningspolitik var bygget på antagelser, og at man manglede konkret viden om forholdene.*

Ikke desto mindre blev de første befolkningsflytninger iværksat i 1953 – resultaterne af disse vil blive omtalt senere.

Samme år nedsatte landsrådet en befolkningskommission, der skulle afgive betænkning om, hvordan den allerede startede koncentration af bekolkningen burde fortsættes. Denne betænkning kom i 1957, og heri siges det dels, at man ikke kan anlægge de samme synspunkter på fangerområderne i det nordlige og fiskeriområderne i det sydlige Vestgrønland, dels, at det er uforsvarligt at anbefale en flytning til de større byer før deres udbygning er mere fremskreden – og da kun til byerne fra Holsteinsborg og sydefter. Man bør – ifølge befolkningskommissionens betænkning – undlade offentligt at tilskynde til flytninger og alene understøtte spontant opståede ønsker om flytning til bedre egne.

Men inden befolkningskommissionens betænkning forelå, var der sket en hel del.

For det første skete der en ændring i naturforholdene, således at en af de antagelser, Grønlandskommissionen byggede på, og en af de mest betydningsfulde, ikke kom til at holde stik. En ændring i havtemperaturen medførte, at antallet af sæler steg, medens torskens nordgrænse blev forskudt mod syd. I 1950 kunne man fiske torsk helt oppe i Umanak-fjorden, men i de senere år har torskefiskeriet nord for Egedesminde været uden betydning. Den antagelse, at der spontant allerede var startet en vandring fra yderområderne mod det centrale Vestgrønland synes, som det senere vil blive omtalt, at skyldes en fejlvurdering af den måde, hvorpå den større befolkningstilvækst midt på vestkysten var opstået.

Den befolkningspolitik, der byggede på disse antagelser, blev i praksis ført på følgende måde:

For at få folk til at forlade de steder, man mente burde nedlægges, blev der i radio og presse startet en oplysningskampagne, der gjorde rede for de fordele, der ville være ved, at den grønlandske befolkning boede mere samlet på færre og større steder. Administrationens tjenestemænd og medlemmer af de folkevalgte råd forsømte heller ikke på deres rejser i landet at påpege fordelene ved en flytning til andre steder, når de besøgte de pladser, man gerne så affolkede; samtidig gjorde man opmærksom på, at der ydedes hjælp fra landskassen til flytning og start på det nye

sted. Et væsentligt middel til fremme af befolkningskoncentrationen synes fordelingen af husbygningslån at have været. Man har nemlig, i overensstemmelse med boligstøttebekendtgørelsens regler, afslået at yde lån til husbygning på steder, man ønskede nedlagt, medens man, ligeledes i overensstemmelse med bekendtgørelsen, har haft mulighed for at tilbyde boligstøttelån til familier, der ville flytte til et af de steder, der er planlagt udbygget.

Befolkningsflytninger er et grimt ord – det lyder af tvang og magtbud – og det er da også undgået i navnet på „befolkningskommissionen", og det er såvel fra Grønlandskommissionens som fra ministeriets og landsrådets side kraftigt tilkendegivet, at der ikke kan blive tale om andet end frivillige flytninger.

Imidlertid støder man af og til på udtalelser om, at der er foregået tvangsflytninger – eller noget dertil grænsende. I befolkningskommissionens betænkning fra 1957 udtrykkes det mindre iøjnefaldende som følger: „der blev fra forskellig side givet udtryk for en opfattelse, hvorefter befolkningens forståelse af flytningernes absolutte frivillighed i visse tilfælde muligvis lod noget tilbage at ønske." Det sker, at flyttede udtrykker sig kortere og klarere om samme sag.

Tvang er det meget svært at definere – men der synes i alle tilfælde ikke at være tvivl om, at man nogle steder har anbefalet flytning meget kraftigt. Kæmneren i Upernavik har i en tidligere årgang af dette tidsskrift (1955, p. 48) beskrevet, hvordan landshøvdingen, landsrådsmedlemmet, kommunalbestyrelsesformanden og han selv i fællesskab forelagde flytteplanerne på et *fraflytningssted:* „Først mødtes man ombord på landshøvdingens rejsebåd med et „fangerråd", som befolkningen havde udpeget; derefter førtes *indgående forhandlinger* (fremhævet af G. N.) med hver familie i land. Om tvang var der ikke tale, omend vi udfra vore oplysninger kunne danne os et indtryk af, hvem der burde overtales."

Fraflytterne fra dette sted, som er blevet interviewet om forholdene omkring deres flytning, udtrykker det på den måde, at de blev overtalt enkeltvis. Havde de været kaldt sammen, havde de nok tilsammen haft mod til at sige nej.

Noget der ofte giver anledning til, at man taler om tvang eller tvangslignende foranstaltninger, er den omtalte administration af boligstøtte (= husbygnings) lån. I det tilfælde, at en ansøger bor på et af de steder, der er planlagt nedlagt, får han afslag – og han siger da, at han er „tvunget" til at flytte, da hans gamle hus er så ringe, at familien ikke længere kan bo i det.

Hvorledes har nu den førte bebyggelsespolitik virket – har den fremkaldt en større koncentration af befolkningen?

Spørgsmålet er taget op til undersøgelse i rapporten, der giver en belysning af befolkningsudviklingen i Vestgrønland i de sidste hundrede år.

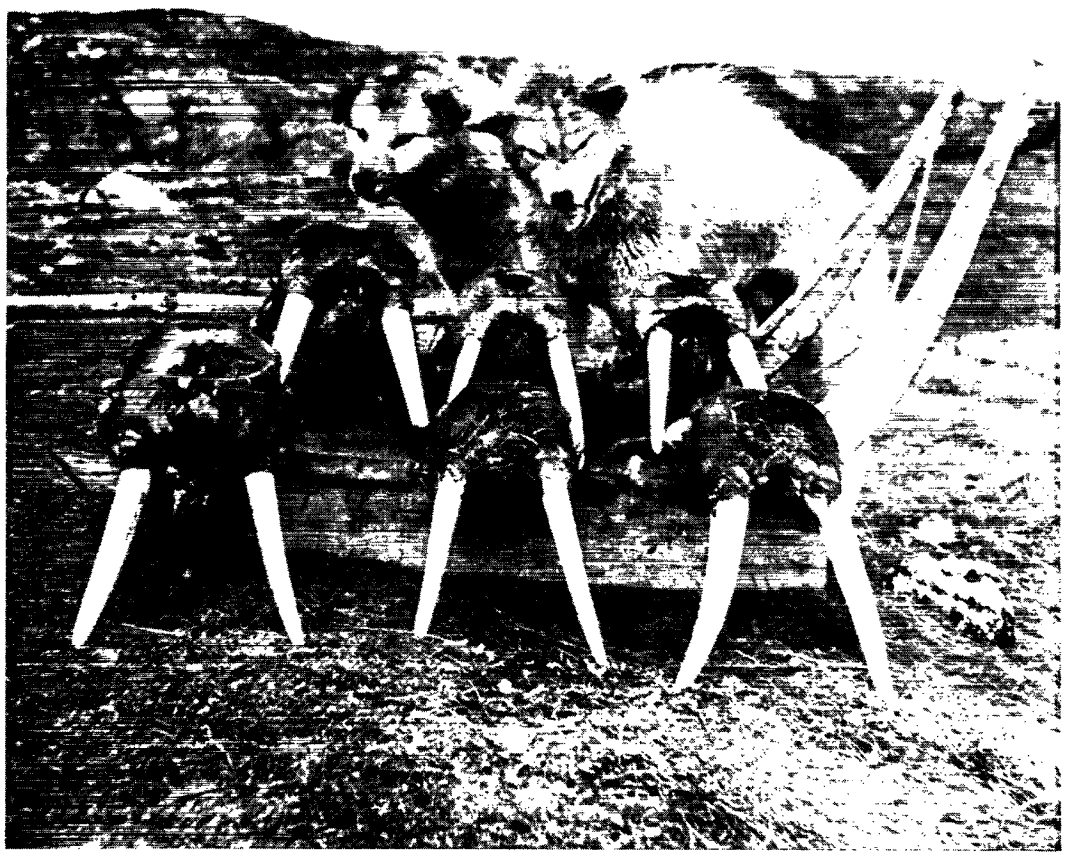

I Kangâtsiaq kommune må man de fleste af årets måneder leve af fangsten. Iginiarfik 1959.

Foto: G. Nellemann

Befolkningsudviklingen er resultatet af vandringer, fødsler og dødsfald, og det er derfor udviklingen i disse faktorer, der tages op til undersøgelse.

Undersøgelsen omfatter alene Vestgrønland og alene personer født i Grønland.

Den samlede befolkning i Vestgrønland passerede i 1960 de 30.000, idet der ved årets udgang blev optalt en befolkning på ialt 30.050 personer født i og udenfor Grønland. Af disse var de 27.650 født i Grønland.

Går man 100 år tilbage i tiden, viste folketællingen i 1860, at der i Vestgrønland var 9.600 grønlændere. Befolkningen er således i løbet af de 100 år vokset med 18.000 personer svarende til en tredobling af folketallet.

Udviklingen i befolkningstilvæksten er nærmere belyst i nedenstående tabel.

TABEL 1. *Befolkningsudviklingen i Vestgrønland 1861–1960*
Personer født i Grønland

Periode	Befolkning ved periodens begyndelse	Gennemsnitlig årlig tilvækst abs. tal
1861–1870	9.648	–6,2
1871–1880	9.586	13,4
1881–1890	9.720	53,4
1891–1900	10.254	86,4
1901–1910	11.118	137,1
1911–1920	12.489	95,2
1921–1930	13.441	208,8
1931–1940	15.529	194,3
1941–1950	17.472	325,8
1951–1955	20.730	458,0
1956–1960	23.020	926,2

Af de 100 års samlede befolkningstilvækst er de 7.000 tilkommet i løbet af tiåret 1951–60, medens der i den forudgående 90-årige periode kun er sket en tilvækst på 11.000 grønlændere.

Den stærke stigning i befolkningstilvæksten i 1950'erne er en yderligere accelleration i en tilvækst, som har været igang i mange år.

Medens den gennemsnitlige tilvækst således var mindre end 100 grønlændere pr. år før århundredskiftet, er dette gennemsnit vokset til 926 grønlændere i femåret 1956–60. I 1960 var tilvæksten godt 1000 grønlændere.

For at få et indtryk af hvilke faktorer, der har bevirket denne stærke stigning i befolkningstilvæksten, er i nedenstående tabel vist udviklingen i befolkningstilvæksten og de faktorer, hvori denne kan opdeles, nemlig fødsler, dødsfald og nettovandringer til eller fra Vestgrønland, alt regnet pr. 1000 personer født i Grønland.

TABEL 2. *Udviklingen i fødselshyppighed, dødelighed og nettotilvandring Vestgrønland 1861–1960 . Personer født i Grønland*

Periode	Årsgennemsnit pr. 1000 personer			
	Befolknings-tilvækst	heraf		
		Nettotilvandring	Fødsler	÷ Dødsfald
1861–1870	÷ 0,6	÷ 0,5	34,8	34,9
1871–1880	1,4	÷ 0,3	38,2	36,5
1881–1890	5,4	0,9	36,9	32,4
1891–1900	8,2	0,6	39,8	32,2
1901–1910	11,5	÷ 0,5	40,0	28,0
1911–1920	7,4	÷ 0,3	40,0	32,3
1921–1930	14,7	0	41,9	27,2
1931–1940	11,8	÷ 0,4	43,8	31,6
1941–1950	16,9	÷ 1,7	43,1	24,5
1951–1955	21,1	÷ 4,9	46,2	20,2
1956–1960	36,6	÷ 3,6	51,9	11,7

Af tabellen fremgår det, at de senere års voldsomme befolkningstilvækst i langt overvejende grad er betinget af nedgangen i den grønlandske befolknings dødelighed.

Medens således antallet af fødsler pr. 1000 personer (fødselshyppigheden) i løbet af de 100 år er vokset fra ca. 35 til ca. 52 eller med 50 procent, er antallet af dødsfald dalet fra 35 pr. 1000 personer til knap 12 eller til en trediedel. Eller man kan sige det på den måde, at for 100 år siden opvejede antallet af dødsfald og fødsler hinanden, medens antallet af dødsfald i dag kun andrager en femtedel af antallet af fødsler.

Antallet af fødsler har været stigende perioden igennem. Fra et årligt fødselstal på 35 pr. 1000 personer i 1860'erne er der indtil 1940'erne sket en stigning til omkring 43 pr. 1000 personer. I løbet af 1950'erne har fødselshyppigheden været fortsat stigende, således at vi får et gennemsnit på ca. 52 promille for femåret 1956–60.

I det sidste tal er der dog også medregnet børn født af danske mødre i Grønland. Ser man i beregningerne bort fra disse, bliver fødselshyppigheden i den egentlige grønlandske befolkning ca. 50 promille.

Fødselshyppigheden er således steget næsten lige så meget i det sidste tiår som i hele den foranliggende 90-årige periode.

Der kan her være grund til at nævne, at fødselshyppigheden i den betragtede periode har bevæget sig i modsat retning af, hvad der har været tilfældet i Danmark. Medens Danmark således havde en fødselshyppighed på omkring 30 promille for

100 år siden, har denne – bortset fra en stigning i 1940'erne – været fortsat faldende til i nutiden at ligge på omkring 17 promille.

Fødselshyppigheden i Grønland er iøvrigt en af de højeste i verden. Kun ganske få lande som bl .a. Iran, Ægypten og nogle sydamerikanske stater kan fremvise en fødselshyppighed, som kommer på højde med den grønlandske.

I de i tabel 2 viste tal, der illustrerer ændringerne i befolkningens dødelighed, er af hensyn til kontinuiteten i tallene medregnet dødfødte, idet disse ikke har kunnet udskilles af tidligere års tal for dødsfald.

For de senere år kan de dødfødte dog udskilles fra tallene, og det viser sig da, at den grønlandske befolknings dødelighed i 1960 lå på knap 8 promille mod et tilsvarende tal for det øvrige Danmark på 9,5 promille.

Denne lavere dødelighed i Grønland skyldes dog forskel i de to befolkningers aldersfordeling. I Grønland er der nemlig forholdsvis flere personer i de yngre aldersgrupper end i det øvrige land, og da dødeligheden jo er væsentlig mindre blandt yngre end blandt ældre, vil man få relativt færre dødsfald i den grønlandske befolkning.

For at få det rette billede må man derfor sammenligne dødeligheden i de enkelte aldersgrupper af de to befolkninger. Sammenligningen viser da, at dødeligheden fortsat er større i Grønland, idet der i Grønland i aldersgrupperne indtil 55 år dør 2–4 gange så mange som i det øvrige land, medens der kun er ubetydelig forskel for de ældre aldersgruppers vedkommende.

Vandringerne til og fra Vestgrønland har kun påvirket befolkningstilvæksten i meget ringe omfang. Som det ses af tabel 2 har de indtil de seneste år ligget på omkring en halv promille af folketallet, og først i løbet af det sidste årti vokset til 4–5 promille.

Regnet i absolutte tal er der fra 1860–1940 fravandret netto 100 personer eller godt en person pr. år. I tiåret 1951–1960 er der udvandret 1000 grønlændere og heraf knap 600 i årene 1958–1960.

Stigningen i udvandringstallene må ses i forbindelse med, at et stigende antal grønlændere sendes på supplerende uddannelse i Danmark, ligesom en del grønlandske patienter sendes på kur hernede. Ligeledes må det tages i betragtning, at der i tallene for de senere år indgår et antal børn (antagelig 30–40 pr. år), som er født i Grønland af danske forældre, som er vendt tilbage til Danmark efter endt tjeneste i Grønland.

Hovedparten af disse grønlændere vil jo vende tilbage til Grønland efter endt uddannelse eller kur, men de seneste års stigning i nettoudvandringen synes dog at pege i retning af, at relativt flere grønlændere vil søge erhvervsmuligheder og blivende hjemsted udenfor Grønland.

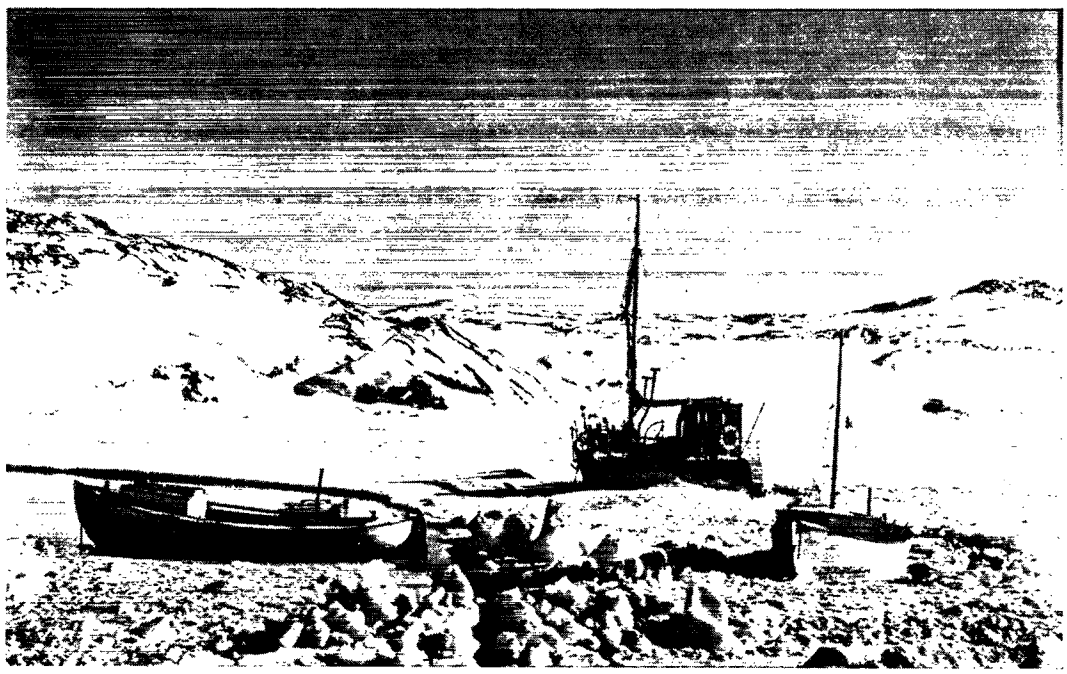

Foto: G. Nellemann

Det kan være vanskeligt at forrente en motorbåd i den nordlige del af Vestgrønland, når den må ligge stille 5 af årets måneder. Jakobshavn 1958.

Rapporten sammenfatter ovenstående i, at der – om måske ikke i det hidtidige tempo – fortsat i en del år må forventes en stigning i befolkningstilvæksten. Dette er begrundet i, at der næppe i de kommende år kan forventes noget fald i antallet af fødsler pr. 1000 indbyggere, når de sidste ti års fødselskuld af piger kommer i fødedygtig alder. Endvidere må der under hensyn til den fortsatte intensivering af sygdomsbekæmpelsen og forbedring af spædbørnsplejen forventes en yderligere nedgang i dødeligheden. Hvorledes udvandringen vil påvirke befolkningstilvæksten kan ikke siges, men der er næppe grund til at antage, at den vil kunne påvirke befolkningstilvæksten mærkbart.

Der må derfor i de kommende år forventes en betydelig stigning i det grønlandske befolkningstal. I denne forbindelse kan nævnes, at en i grønlandsministeriet udarbejdet befolkningsprognose giver til resultat, at den grønlandske befolkning – i *hele* Grønland – vil vokse fra 30.400 personer i 1960 til omkring 63.000 personer i 1985.

Hvorledes har nu vandringer og fødselsoverskud påvirket befolkningstilvæksten i geografiske områder?

I tabel 3 er vist, hvorledes befolkningstilvæksten i tiden 1891–1960 i henholdsvis syddistriktet (Nanortalik, Julianehåb, Narssaq kommuner), midtdistriktet (kom-

munerne fra Ivigtut i syd til Holsteinsborg i nord), Diskobugtområdet og norddistriktet (Umanak og Upernavik kommuner) fordeler sig på fødselsoverskud og nettovandring.

TABEL 3.

Befolkningsudviklingen inden for landsdele i Vestgrønland 1891–1960
Personer født i Grønland

	Folketal pr. 1/1 1891	Fødsels-overskud	Nettotil-vandring	Folketal pr. 31/12 1960	Tilvækst 1891–1960
Syddistriktet	2.460	3.459	–139	5.780	135,1 pct.
Midtdistriktet	3.176	7.139	–306	10.009	215,1 -
Diskobugtområdet	2.777	5.816	–221	8.372	201,5 -
Norddistriktet	1.841	2.406	–757	3.490	89,6 -

Som det fremgår af tabellen, har til- og fravandringen i den omhandlede periode alt i alt resulteret i en nettofravandring fra hvert af de fire distrikter. I de tre sydlige er det fødselsoverskuddet og ikke nettovandringerne, der har været bestemmende for befolkningstilvækstens størrelse, idet nettofravandringen i disse distrikter kun har andraget omkring 4 pct. af fødselsoverskuddet.

Kun det nordlige distrikt (Umanak og Upernavik kommuner) har afgivet en væsentlig del af de 70 års fødselsoverskud, nemlig omkring 30 pct. af dette. Den væsentligste del af denne fravandring er dog foregået i løbet af de seneste ti år, nemlig omkring de 2/3 af periodens samlede fravandring.

Undersøgelsen har ikke kunnet bekræfte, at der, som antaget af grønlandskommissionen, skete en tilvandring fra yderdistrikterne til midterdistrikterne. Undersøgelsen synes at vise, at der alene er grundlag for at betegne det nordligste distrikt (Umanak og Upernavik kommuner) som fraflytningsområde, medens det sydlige yderdistrikt (de tre sydligste kommuner) kun har haft fravandringer af så ringe omfang, at disse ikke har haft nogen væsentlig indflydelse på befolkningstilvæksten. Endvidere viste de midtgrønlandske distrikter ikke noget vandringsoverskud, men tværtimod en nettofravandring.

En undersøgelse af befolkningstilvæksten i de enkelte kommuner i årene 1949–1960 har vist, at den største tilvækst er sket i Godthåb kommune, hvor den grønlandske befolkning er steget fra 2047 til 3617 personer eller med godt 75 pct. I samme periode er befolkningen i hele Vestgrønland steget med 35 pct. I Egedesminde og Narssaq kommuner har der ligeledes været en betydelig vækst, nemlig på omkring 55 pct. i forhold til folketallet i 1949. Den mindste tilvækst er sket i Upernavik kommune, hvor befolkningstilvæksten kun har ligget på 5 pct.

Om vandringernes indflydelse på kommunernes befolkningstilvækst viser undersøgelsen, at kun 6 af de vestgrønlandske kommuner har haft nettotilvandring i årene 1949–1960. Egentlige tilflytningskommuner synes kun at være Godthåb og Narssaq, hvor henholdsvis 19 og 13 pct. af tilvæksten skyldes vandringsoverskud, samt tildels Egedesminde med 6,5 pct. af tilvæksten.

Den største fravandring er sket fra Upernavik kommune, hvor tabet udgør knap 400 personer eller næsten hele fødselsoverskuddet. Endvidere er der sket en betydelig fravandring fra kommunerne Nanortalik, Frederikshåb, Holsteinsborg, Kangâtsiaq og Vaigat, hvor fravandringen svarer til henved halvdelen af fødselsoverskuddet.

Hvad angår befolkningsudviklingen på de forskellige kategorier af bosteder viser undersøgelsen, at der fra 1949 til 1960 er sket en meget væsentlig forskydning i befolkningens fordeling på henholdsvis byer og udsteder og bopladser.

TABEL 4.

Befolkningsudviklingen i byer, udsteder og bopladser i Vestgrønland 1949–1960
Personer født i Grønland

	Folketal pr. 1/1 1949	Folketal pr. 31/12 1960	Befolknings-tilvækst	Nettotil-vandring	Fødsels-overskud
Byer	9.172	16.287	7.115	1.982	5.133
Udsteder	6.814	8.432	1.618	–808	2.426
Bopladser	4.362	2.932	–1.430	–2.341	911
Ialt	20.348	27.651	7.303	–1.167	8.470

Byerne har haft en befolkningstilvækst på godt 7100 personer svarende til næsten hele befolkningstilvæksten i Vestgrønland (7300 personer). I forhold til byernes folketal i 1949 er det en tilvækst på henved 80 pct. i løbet af de 12 år.

Nu er det imidlertid ikke således at folketallet har været stagnerende eller dalende på både udsteder og bopladser. Mange udsteder, og hovedsagelig de større har haft et stigende folketal. Udstederne er således vokset med 1600 personer siden 1949 og denne tilvækst er i langt overvejende grad sket på de større udsteder, idet 17 udsteder på over 200 indbyggere tegner sig for de 1400 af den samlede tilvækst. Bopladsbefolkningen er i samme 12–års periode blevet reduceret med godt 1400 personer eller en trediedel af folketallet i 1949.

Byernes befolkningstilvækst skyldes navnlig fødselsoverskuddet, idet den gennemsnitlige årlige tilvandring til byerne kun har andraget ca. 13 personer pr. 1000 indbyggere eller godt 1/4 af tilvæksten. Tilvandringen er kommet fra såvel udsteder som

bopladser. Udstedernes bidrag har dog været relativt lille, ca. 800 personer, svarende til en trediedel af fødselsoverskuddet. Derimod har vandringerne fra bopladserne været af et betydeligt omfang, idet disse i de 12 år har afgivet ca. 2360 personer svarende til ca. 2½ gange så meget som fødselsoverskuddet.

Disse forhold er dog blevet ændret i de senere år, idet byernes traditionelle vandringsoverskud i 1958 ændredes til et underskud. Medens der således i de foregående år var en tilvandring til byerne på 200 til 300 personer, skete der i 1958 en fravandring på 185 personer, og i årene 1959 til 1960 en fravandring på henholdsvis 114 og 9 personer.

Samtidig med at vandringerne til byerne er taget af, er der sket en betydelig nedgang i vandringerne fra bopladserne. Fra et højdepunkt i 1951 på 390 personer svarende til godt 10 pct. af befolkningen er nettovandringen faldet til 60-70 personer i 1959–60 svarende til 2–2½ pct. af befolkningen.

For udstedernes vedkommende har man ikke kunnet konstatere nogen klar tendens i vandringstallene, idet nettoresultatet af vandringerne har skiftet mellem henholdsvis tilvandring og fravandring.

Som nævnt har byerne og de større udsteder opsuget næsten hele befolkningstilvæksten i Vestgrønland i årene 1949 til 1960. Denne tilvækst er imidlertid som det fremgår af undersøgelsen meget ujævnt fordelt på de enkelte byer og udsteder. I hovedparten af de vestgrønlandske byer – undtagelserne er Kangâtsiaq, Qutdligssat, Godhavn og Upernavik – er den grønlandske befolkning vokset med mere end 50 pct. i forhold til folketallet i 1949. En særlig stor tilvækst er sket i Godthåb, Christianshåb, Egedesminde og Narssaq, hvor folketallet er blevet mere end fordoblet (tilvæksten har været på 110–140 pct. på disse steder). Blandt udstederne har der været en særlig stor tilvækst ved Kapisigdlit og Niaqornarssuk, hvor befolkningen er blevet mere end fordoblet siden 1949. Tilvandringerne har navnlig spillet en rolle for befolkningstilvæksten i Godthåb, Egedesminde, Narssaq, Jakobshavn, Christianshåb og Nanortalik byer, idet tilvandringen på disse steder har andraget mellem 35 og 50 pct. af befolkningstilvæksten. Omvendt har der siden 1949 ialt været tale om en fravandring fra Kangâtsiaq, Qutdligssat, Godhavn og Upernavik byer.

En undersøgelse over ændringerne i de årlige tilvandringer til de større bosteder viser, at der er sket en væsentlig nedgang i tilvandringerne til disse i den sidste halvdel af 1950'erne. Af den samlede tilvandring på ca. 2400 grønlændere i årene 1949 til 1960 til byer og større udsteder er således den ene halvdel tilvandret i årene 1949–52 og den anden halvdel i årene 1953–56, medens der har været en fravandring på ca. 60 personer i den sidste 4-års periode fra 1957 til 1960.

De bagved liggende årsager til disse ændringer er ikke udredet. Det kan ikke afgøres, om det er befolkningens villighed til at søge til større bysamfund, der har

ændret sig, eller om mulighederne for at skaffe bolig og et mere lønsomt erhverv i byerne er blevet færre. Men det kan anføres, at der i landsrådet er faldet udtalelser, der tyder på, at en del flytninger ikke kommer i stand, fordi folk ikke kan skaffe sig bolig på det sted, hvortil de ønsker at flytte.

Flytter folk direkte fra det mindre sted til byerne, eller lægger de vejen over bosteder af mellemstørrelse, således at man gennem flere vandringer passerer samfund af højere bymæssig struktur?

En fuldstændig besvarelse af dette spørgsmål har det foreliggende materiale ikke tilladt, men en undersøgelse over, hvor den på de enkelte pladser boende befolkning er født, har kunnet give et fingerpeg herom. Undersøgelsen omfatter den voksne grønlandske befolkning (personer på 14 år og derover) pr. 31.12.1960.

Undersøgelsen viser, at 40 pct. af befolkningen i byerne er født på udsteder og bopladser, med ca. halvdelen på hver af disse kategorier af steder. Af udstedsbefolkningen er 68 pct. født på et udsted og 24 pct. på en boplads og kun 8 pct. i en by. Af bopladsbefolkningen er 76 pct. født på en boplads og 15 pct. på et udsted og kun 9 pct. i en by. Tilflytternes andel af befolkningen er altså stigende, når man går fra mindre til større bosteder.

Undersøger man i hvilket omfang, folk flytter til bosteder af en anden kategori end fødestedet, viser det sig, at kun ca. 10 pct. af de i byerne fødte er flyttet til udsteder eller bopladser, medens de 90 pct. er blevet i byerne. Af de på udstederne fødte er 60 pct. forblevet der, mens næsten hele resten er flyttet til byerne, og af de på bopladserne fødte er 41 og 28 pct. flyttet til henholdsvis byer og udsteder, medens kun 31 pct. er blevet tilbage på bopladserne.

Vandringerne går således næsten udelukkende i en retning, nemlig fra boplads til byer og udsteder og fra udsteder til byer, altså mod de større pladser.

Om vandringerne fra boplads til by foregår via udstederne kan ikke afgøres entydigt på grundlag af de foreliggende tal. Tallene tyder dog på, at bopladserne ikke alene afgiver befolkning direkte til byerne, men også til udstederne, således at det faktiske vandringsmønster er, at vandringerne fra bopladserne omfatter vandringer dels til udsteder, dels til byer via udsteder og dels direkte til byerne og med overvægt på de to sidstnævnte kategorier.

Udover disse vandringer til større steder, foregår der vandringer mellem steder af samme kategori. Undersøgelsen viser, at 28 pct. af de personer, der bor i og er født i en by, har en anden fødeby end opholdsbyen. For udstedernes og bopladsernes vedkommende er de tilsvarende tal henholdsvis 20 pct. og 38 pct. Alt i alt er ca. en sjettedel af den nulevende befolkning flyttet til et bosted af samme kategori som fødestedet. Der foregår således i ret vidt omfang også vandringer mellem samfund af ensartet struktur.

Mønstret for vandringernes længde i Vestgrønland svarer til det, der er fundet ved undersøgelser andre steder: vandringernes hyppighed aftager med voksende afstand mellem tilflytnings- og fraflytningssted. Rapporten påviser således, at halvdelen af de personer, der er flyttet fra fødestedet, er forblevet i fødestedskommunen, og af resten er den ene halvdel vandret til de fødestedskommunen nærmest omliggende 2 kommuner og den anden halvdel til mere fjerntliggende kommuner.

De lange vandringer er hyppigst forekommende blandt den byfødte befolkning, hvoraf knap halvdelen af de vandrede nu opholder sig på steder, der ligger i mere end en kommunes afstand fra fødestedskommunen. De korte vandringer forekommer især blandt de bopladsfødte, hvor kun 12 pct. af de vandrede har taget ophold i mere end en kommunes afstand fra fødestedet.

Ved vurderingen af disse tal må man ikke uden videre slutte, at vandringsafstanden regnet i kilometerantal i højere grad er bestemmende for de bopladsfødtes vandringer end for de byfødtes. Vandringernes længde er også påvirket af andre faktorer som f. eks. afstanden til steder med bedre erhvervsmuligheder, ulyst til miljøskifte o. s. v. Når den byfødte i langt overvejende grad vandrer til en by, må dette antagelig i hovedsagen forklares ved, at byboen ikke på udsteder og bopladser finder en række af de faciliteter og goder, som han er vænnet til i byen. Hvis derfor den, der vandrer fra en by, fortsat ønsker at beholde disse goder, må vandringen, da der kun findes én by i hver kommune, blive af betragtelig længde. I denne forskel på faciliteter og goder på henholdsvis store og små steder kan også ligge forklaringen på de bopladsfødtes korte vandringer, idet befolkningen på bopladser med dårlige forhold ofte vil have mulighed for at opnå forbedringer ved flytning til blot et andet bosted i fødestedskommunen.

Om koncentrationsbestræbelsernes virkning på befolkningsudviklingen i Vestgrønland siger rapporten, at de foretagne undersøgelser viser, at den også i tidligere perioder konstaterede tendens til flytning fra mindre til større samfund er fortsat i det seneste årti, hvor bevægelsen har haft et sådant omfang, at det stærkt stigende fødselsoverskud i den grønlandske befolkning i Vestgrønland er blevet opslugt af byerne og de større udsteder. I hvilket omfang flytningerne er en direkte følge af de i denne periode fra myndighedernes side udfoldede koncentrationsbestræbelser, er det vanskeligt at afgøre. Man kan ikke se bort fra, at en lignende bevægelse kunne have fundet sted selv uden tilskyndelse til flytning og begunstigelse for flytterne. Udviklingen i tallene for flytningerne peger dog i retning af, at den førte politik har haft de ønskede virkninger, for så vidt som antallet af flytninger fra mindre til større pladser synes at bevæge sig parallelt med intensiteten af koncentrationsbestræbelserne. Således har flytningerne fra bopladserne og flytningerne til byerne vist en betydelig nedgang, efter at befolkningskom-

Overgangen til nye boligtyper kan volde vanskeligheder for tilflytterne. Et blik på dette tilflytterkvarter i Qutdligssat gør det forståeligt. Foto: G. Nellemann

missionen i 1957 havde henstillet, at man undlod offentlig tilskyndelse til flytning i større målestok. Denne nedgang kan imidlertid også skyldes, at de økonomiske, boligmæssige og andre fordele, der skulle motivere flytningerne til større steder, ikke længere har været til stede i samme omfang som tidligere. Endvidere kan det heller ikke udelukkes, at flytningerne er kulmineret, fordi hovedparten af folk, der under de givne forhold ønskede at flytte, nu er flyttet til de større steder.

Befolkningskoncentrationspolitiken har ikke alle steder haft den samme virkning, selv hvor den har været ført ens. Fra Upernavik kommune er der i perioden 1949–1960 flyttet 25,7 pct. af befolkningen i 1949, medens det samme tal for Umanaq's vedkommende er 6,7 pct. Hvorfor?

Med dette udgangspunkt er der foretaget en undersøgelse over det, der med et fint sociologisk ord hedder flyttedeterminanterne – eller sagt på en anden måde: hvorfor flytter folk? – og hvorfor flytter de ikke? Undersøgelsen viser, at disse flyttedeterminanter vurderes forskelligt af de folk, der forventes at ville flytte, og af den administration, der troede, at den kunne få dem til det. Som eksempel kan nævnes, at befolkningen ikke altid føler sig overbevist om, at der vil være økonomiske fordele forbundet med at flytte. Befolkningens og befolkningskommis-

sionens vurderinger af de enkelte steder falder ikke altid sammen, og derved kan der ske det, at de administrative organer går ind for, og støtter økonomisk, steder, som folk på egnen ikke vil flytte til, fordi de af erfaring ved, at det er ringe steder. Dette er der i mange interviews givet udtryk for i Kangâtsiaq kommune, hvor man har søgt befolkningen samlet på 3 gode torskefiskeristeder – der samtidig er dårlige fangststeder, hvilket ikke er af uvæsentlig betydning, når man skal leve af fangst de tre fjerdedele af året. Dette ved befolkningen naturligvis af erfaring, og selvom den ikke i den officielle statistik har set, at de pågældende udsteder ligger som nr. 7, 10 og 11 blandt kommunens 11 beboede steder (regnet i kg kød pr. familie (= 5 personer) i gennemsnit for perioden 1954/55 – 1959/60).

Problemet er, om man i et sådant kombineret fangst- og fiskeriområde skal bo koncentreret og gå delvis arbejdsløse udenfor fiskerisæsonen, eller om man skal bo spredt og drive fangst under de gunstigste vilkår størstedelen af året – og så samles på fiskepladserne i sæsonen og bo i barakker eller indkvarteres midlertidigt på andre måder. Den første mulighed er forbundet med alle de fordele, der er ved samlet bebyggelse: bedre skolegang, bedre lægehjælp, bedre forsyningsforhold o. s. v., medens den spredte bebyggelse medfører, at man må give afkald på disse goder i by-omfang udenfor fiskesæsonen – og så til gengæld nyde fordelene ved de bedre erhvervsforhold. Dette er det valg, befolkningen på bl. a. de små pladser i det nordlige Vestgrønland står overfor.

Erhvervsmæssige betænkeligheder opstår naturligvis også, når tidligere flyttede vender tilbage, eller når det er tydeligt, at flytningen ikke har været til de flyttedes fordel. Sådanne „spor skræmmer". Det har derfor ikke været befordrende for lysten til at flytte, når 20 pct. af de fra et bestemt område flyttede husstande er rejst hjem eller videre til andre steder.

Udover sådanne mere håndgribelige faktorer, synes der også at være en hel del ukendte og uberegnelige motiver til, om man flytter eller ej. Undersøgelser andre steder i verden har vist, at der findes tærskler eller barrierer, som det er vanskeligt at overskride; de består af mange ingredienser, men kan måske kort karakteriseres som kærlighed til hjemstedet og frygt for det ukendte. At der er grund til at frygte det ukendte, har de her foretagne undersøgelser, ligesom mange andre, tydeligt vist. På grundlag af en undersøgelse af forholdene i tilflyttergrupper i 2 byer og på 4 udsteder er det lykkedes at give et overblik over nogle af de praktiske såvel som sociale og menneskelige problemer, der kan opstå ved en flytning. Materialet stammer fra den tilflyttergruppe, man almindeligvis antager har klaret sig dårligst, og det er derfor ikke repræsentativt for tilflyttere i Vestgrønland. Denne ensidighed bidrager til at fremhæve de uheldige og utilsigtede virkninger af forsøgene på at samle den vestgrønlandske befolkning på færre og større steder.

De faktorer, der har medvirket til, at de undersøgte flytninger har haft et mindre heldigt forløb, er f. eks. selve den flyttede gruppes sammensætning, flytningstidspunktet, valget af tilflytningssteder og af hustyper til tilflyttere, misforståelse af reglerne for tildeling af offentlig hjælp og befolkningens reaktion over for tilflytterne. Således omfatter den omtalte gruppe forholdsvis mange børn, gamle og erhvervshæmmede personer, hvis mulighed for aktiv erhvervsindsats har været ringe. Pa grund af epidemier såvel i fra- som tilflytningsområderne er flytningerne i nogle tilfælde blevet forsinkede, således at de tilflyttede ikke har haft lejlighed til på tilflytningsstedet at forberede sig tilstrækkeligt på vinterens komme. Yderligere havde man, da de omtalte flytninger blev gennemført, ikke tilstrækkelig viden om de enkelte steders egnethed til, at man kunne vælge de til tilflytning bedst egnede. Ved en senere foretagen undersøgelse er befolkningskommissionen kommet til det resultat, at de dengang udvalgte steder gennemgående er mindre egnede. Endelig har forholdet til tilflytningsstedernes oprindelige befolkning af forskellige årsager ofte udviklet sig uheldigt. Således har den valgte boligtype vist sig ikke at svare til tilflytternes tilvante boligvaner, hvilket har medført, at tilflytterhusene dels ikke er blevet fuldt udnyttede, dels ikke er blevet vedligeholdt. Dette har medført megen kritik fra og utilfredshed hos tilflytningsstedernes oprindelige befolkning, der selv ofte har haft et uløst boligproblem. Der er af denne grund, og fordi tilflytterne har oppebåret større offentlig hjælp end den øvrige befolkning, opstået en negativ indstilling til denne befolkningsgruppe, der på denne måde har haft vanskeligt ved at blive optaget i samfundet og accepteret på tilflytningsstederne. Ud over disse for denne gruppe specielle forhold understreges det, at enhver tilflyttersituation indebærer vanskeligheder, specielt hvad angår tilflytternes mulighed for at blive accepteret på et nyt sted, hvis dialekt og adfærdsnormer er anderledes end de tilvante. Man kan derfor ikke forvente, at flytninger vil forløbe problemløst, selv om de materielle krav er tilfredsstillede.

Den her refererede rapport fra Udvalget for Samfundsforskning i Grønland nr. 7: Befolkningssiuationen i Vestgrønland: Bebyggelsespolitik og befolkningsudvikling, der udkom 28. marts 1963, afsluttes med en redegørelse for, hvad man, på grundlag af de indhøstede erfaringer, mener det er nødvendigt at tage hensyn til, hvis man fremtidigt ønsker at drive en befolkningspolitik, der tilsigter en koncentration af den vestgrønlandske befolkning på færre, større steder. Der lægges i denne redegørelse større vægt på menneskelige og sociale end på økonomiske problemer i forbindelse med befolkningsflytninger.